

Anna Pachowicz

<http://orcid.org/0000-0002-0977-6150>

Akademia Nauk Stosowanych w Tarnowie
Tarnów, Polska

System i formy polonistycznej edukacji dzieci polskich uchodźców we Francji w latach 1919–1945 (wybrane zagadnienia)

System and Forms of Polish Language Education
of Children of Polish Refugees in France
between 1919 and 1945 (Selected Issues)

Abstract: The aim of this article is to characterise the system and forms of teaching the Polish language to children of Polish emigrants in France between 1919 and 1945. The time frames are not accidental as they are marked by two important dates. 1919 marks the beginning of economic emigration of Poles to France, which lasted until the outbreak of the Second World War, while 1945 marks the end of the war. The basis for the considerations presented are archival sources collected primarily at the Polish Library in Paris and Polish and French-language publications related to the subject in question. Teaching of the Polish language to children and young people or the continuation of the Polish language education once begun in Poland was an extremely important aspect of maintaining Polish identity and allowed the Polish community to survive the difficult period of emigration. The Polish émigré community strived to ensure that teaching of the mother tongue was conducted systematically, intensively and effectively.

Keywords: Polish emigration in France in the 20th century, teaching the Polish language in France, Polish schools in France

Abstrakt: Celem artykułu jest charakterystyka systemu i form nauczania języka polskiego dzieci polskich emigrantów we Francji w latach 1919–1945. Cezury czasowe nie są przypadkowe – wyznaczają je dwie istotne daty. Rok 1919 to początek emigracji zarobkowej Polaków do Francji trwającej do wybuchu II wojny światowej, a rok 1945 to zakończenie tej wojny. Podstawę materiałową przedstawianych rozważań stanowią źródła archiwalne zgromadzone przede wszystkim w Bibliotece Polskiej w Paryżu oraz publikacje polsko- i francuskojęzyczne odnoszące się do omawianego zagadnienia. Nauka języka polskiego dzieci i młodzieży, bądź kontynuacja rozpoczętej w Polsce edukacji polonistycznej, stanowiła niezwykle ważny aspekt zachowania polskiej tożsamości i pozwalała przetrwać trudny okres emigracji. Polska zbiorowość emigracyjna dążyła do tego, aby nauczanie języka ojczystego było prowadzone systematycznie, intensywnie i skutecznie.

Słowa kluczowe: emigracja polska we Francji w XX wieku, nauczanie języka polskiego we Francji, szkoły polskie we Francji

Historia nauczania języka polskiego we Francji jest związana z emigracją Polaków do tego kraju. Opuszczający Polskę z powodów politycznych i ekonomicznych zawsze zwracali uwagę na organizację nauki języka ojczystego (Miodunka, 2004: 400–401). Możliwość kontynuowania kształcenia w tym zakresie oraz doskonalenia umiejętności porozumiewania się była ważna dla Polaków i ich rodzin decydujących się na wyjazd do Francji.

Głównym celem artykułu jest przedstawienie wybranych aspektów organizacji nauczania języka polskiego na poziomie podstawowym i średnim dzieci i młodzieży z polskiej diaspory we Francji. Tworzenie szkół polskich było charakterystyczne dla polskich zbiorowości emigracyjnych we wszystkich krajach osiedlenia. Głównym zadaniem tych placówek było (i wciąż pozostaje) zapoznanie dzieci i młodzieży z językiem polskim, historią, geografią, a także z dziedzictwem kulturowym.

16 maja 1841 roku utworzono Towarzystwo Wychowania Narodowego Dzieci Wychodźców Polskich, a jego członkowie powołali Radę¹. Z ich inicjatywy początkowo w okresie 1842–1843 działała (jako odrębna) klasa polska we francuskiej szkole w Châtillon koło Paryża². Od 1 stycznia 1844 roku funkcjonowała już przy ulicy Fosses-St.-Jacques 22 w Paryżu, po kilku miesiącach przeniesiono ją najpierw do budynku przy Boulevard de Batignolles 56, a następnie przy ulicy Lamandé. Program placówki był zbieżny z programem szkół francuskich i uwzględniał treści dotyczące języka, kultury i historii Polski. Przy szkole otwarto również bibliotekę gromadzącą różne publikacje oraz archiwalia emigracyjne (Gogolewski, 1998: 71; Dopierała, 2005: 47–48).

¹ W jej składzie znaleźli się m.in. Seweryn Gałęzowski, Alojzy Biernacki czy Adam Mickiewicz (Janowska, 1959; Gruss, 1962; Dzwonkowski, 1981; Wilkoń, 1992; Miodunka, 2004: 400–401; Pugacewicz, 2017).

² W Nancy i w Orléan w pierwszej połowie lat 30. XIX wieku działały także polskie szkoły, jednak z powodu problemów finansowych zamknięto je około 1840 roku (Jełowicki, 1836: 63; Gardin 2022: 3–4).

Edukacja w latach 1919–1939

Dnia 3 września 1919 roku podpisano polsko-francuską konwencję, na podstawie której w kolejnych latach Polacy mogli wyjeżdżać do Francji i podejmować tam pracę (*Konwencja...*, Dz.U. RP 1920, nr 41, poz. 246). Jednak w dokumencie tym nie poruszano spraw oświatowych³. Problem ten strona polska wysunęła na początku lat 20. XX wieku, zwracając się do największej organizacji pracowniczej – Centralnego Komitetu Kopalń Węgla Francji (Comité Central des Houillères de France) – której przewodniczący Henri de Peyerimhoff podjął odpowiednie działania i zwrócił się do francuskiego ministra spraw zagranicznych w tej sprawie⁴. Ostatecznie wyrażono zgodę na zorganizowanie nauki w języku polskim dla dzieci polskich robotników, wszak z zastrzeżeniem, że w szkołach prywatnych wychowawcą ma być nauczyciel narodowości francuskiej, a większość zajęć ma odbywać się również w języku francuskim. De Peyerimhoff wystosował specjalne pismo do kierowników kopalń z prośbą o poinformowanie Polaków, że istnieje możliwość wysłania dzieci na lekcje języka polskiego i innych przedmiotów wykładanych w tym języku. Od 1922 roku w szkołach zaczęto zatrudniać polskich nauczycieli nazywanych w języku francuskim *moniteurs et monitrices de polonais* (Pairault, 1926).

W 1924 roku kwestię tę strona polska podjęła także podczas obrad Polsko-Francuskiej Komisji Doradczej, która zajmowała się całokształtem spraw emigracyjnych. Na czele polskiej delegacji stanął minister pracy i opieki społecznej Franciszek Sokal, a francuską kierował

³ Mimo że francuska ustawa szkolna z 30 października 1886 roku zezwalała na otwarcie szkół zagranicznych (*Loi du 30 octobre 1886...*). AAN, Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Departament Konsularny. Wydział Emigracyjny, sygn. 9886.

⁴ Minister spraw zagranicznych Raymond Poincaré przekazał stronie polskiej, że ta sprawa powinna zostać rozpatrzona przez okręgowych inspektorów szkolnych. AAN, Comité Central des Houillères de France. Okólniki, sygn. 666.

De Peyerimhoff. Dnia 17 kwietnia 1924 roku podpisano umowę określającą zasady organizowania nauki w języku polskim oraz zatrudniania polskich nauczycieli. Nauczanie polszczyzny miało odbywać się w szkołach prywatnych w tych miejscach, gdzie liczba dzieci przekraczała 65; w języku polskim wykładano również historię i geografę, a inne przedmioty w języku francuskim⁵. Z inicjatywy rodziców realizowano też tzw. kursy czwartkowe, w trakcie których podczas dni wolnych od zajęć szkolnych dzieci uczyły się języka ojczystego i zdobywały wiedzę o Polsce.

Należy również wspomnieć o możliwości uczenia się języka polskiego na poziomie uniwersyteckim. Studia polonistyczne były dostępne od 1917 roku w Narodowym Instytucie Języków i Kultur Orientalnych (Institut National des Langues et Civilisations Orientales – INALCO), od 1927 roku na Uniwersytecie w Lille; lektoraaty języka polskiego prowadzono także w Paryżu, Lille, Strasburgu, Nancy, Lyonie, Montpellier i Tuluzie (Siatkowska-Callebat, 2014: 194–195; Gardin 2022: 6).

Edukacja w latach 1939–1945

Kiedy po rozpoczęciu II wojny światowej do Francji przybywały kolejne grupy Polaków (nie tylko żołnierze zasilający szeregi tworzącej się armii, lecz także osoby cywilne), jedną ze spraw, która wymagała przyjęcia pewnych ustaleń, była organizacja nauki języka polskiego. Uchodźstwo polskie tego okresu było zróżnicowane pod wieloma względami (m.in. finansowym, wiekowym czy zawodowym). Tylko nieliczni utrzymywali się sami. Wszystkich pozostałych pomocą obejmował od 1939 roku Polski Czerwony Krzyż (PCK)⁶, potem od

⁵ Albo jako nadobowiązkowe godziny – język polski, historia, geografia – w szkole francuskiej po południu lub w dni wolne od nauki (*L'accord Sokal...*, 2003, s. 173–174).

⁶ Instytut Polski i Muzeum gen. W. Sikorskiego w Londynie, PRM-K 6, Pismo Za-

1941 roku Towarzystwo Opieki nad Polakami we Francji (TOPF), od 1944 roku ponownie Polski Czerwony Krzyż⁷. PCK wypracował m.in. formy opieki tzw. otwartej, zamkniętej (w sieci schronisk polskich), nad kombatantami, inwalidami, a także wspierał działania w sferze edukacji i kultury. W tym obszarze do współpracy przyłączyła się polska Young Men's Christian Association (YMCA) i Związek Polaków we Francji (ZPF). Doskwierający wówczas problem dotyczył przede wszystkim niewielkich środków finansowych przekazywanych na prowadzenie tej aktywności.

Edukacja dzieci i młodzieży stanowiła ważny aspekt działalności PCK i TOPF. Rodziny dzieci uczęszczających do szkół francuskich mogły liczyć na wsparcie finansowe w postaci specjalnych zapomóg na opłacenie kosztów nauki. W schroniskach starano się organizować własne kursy: języka polskiego oraz wiedzy o Polsce dla wszystkich chętnych, również dla osób z tzw. starej emigracji. Działalność kulturalno-oświatowa ZPF obejmowała cztery główne obszary: organizację wychowania przedszkolnego (w takich miastach, jak: Lyon, Saint-Étienne, Commentry, Alès, Tuluza), kursów języka polskiego (tzw. kursów czwartkowych⁸) oraz kolonii letnich i oświaty pozaszkolnej (czyli bibliotek, zespołów teatralnych, artystycznych, muzycznych itp.). Z kolei w czasie wojny na terenie okupowanej przez wojska niemieckie Francji przy szkołach

rzędu Głównego PCK w Vichy do Zarządu Głównego PCK w Londynie z dnia 18 września 1940 r., k. 28.

⁷ Organizacje te w miarę możliwości starały się zapewnić Polakom pomoc, która docierała do strefy okupowanej (w mniejszym zakresie) i nieokupowanej (Zabiełło, 1967: 48–54; Pachowicz, 2010: 192–193).

⁸ Obok nauczania przedmiotów polskich jeszcze kilkanaście lat przed wybuchem wojny stanowiły one jedynie zastępczą formę nauczania, ponieważ z powodu różnorodnych przyczyn, np. ograniczeń etatów czy braku zgody administracyjnych władz francuskich, w wielu ośrodkach polskich nie mogły zostać zorganizowane. BPP, AMB sygn. tym. 11, Materiały do działalności oświatowej ze spuścizny M. Biesiekierskiego. Wyciąg z raportu Konsulatu Gen. R.P. w Lille z dnia 13 III 1940 r., k. 1-2 (teka niepaginowana, numeracja w obrębie dokumentu).

francuskich prowadzono kursy polskie i kursy czwartkowe, których formy i metody dostosowano do ówczesnych warunków politycznych.

Największy problem w edukacji stanowił brak wykwalifikowanych nauczycieli oraz odpowiednich pomocy naukowych (np. książek czy map). Był on szczególnie widoczny w nauczaniu języka polskiego, dlatego też dla uczestników kursów wydano *Wpisy dla klasy 5 szkoły powszechnej*, opracowano m.in. podręcznik do gramatyki polskiej, natomiast nie opublikowano elementarza ze względu na wspomniany brak środków finansowych (Pachowicz, 2013: 298)⁹.

PCK, a następnie TOPF, kierował propozycje oświatowe do wszystkich Polaków, na różnych etapach nauczania, od dzieci poprzez młodzież do osób dorosłych, mimo że zróżnicowanie wiekowe utrudniało pracę (Pachowicz, 2013: 54). Dla korzystających z tzw. opieki zamkniętej najmłodszych pensjonariuszy (w wieku przedszkolnym) w schroniskach polskich organizowano zajęcia, jeśli w tym samym ośrodku przebywała osoba mogąca je prowadzić. Na poziomie szkoły powszechnej lub w niższych klasach szkoły średniej przyjęto zasady kształcenia obowiązujące w szkołach francuskich. Rodziny posiadające dzieci w takim wieku zazwyczaj umieszczano w placówkach w miejscowościach, w których funkcjonowały odpowiednie szkoły. Jednocześnie dla tych dzieci w schroniskach realizowano kursy języka francuskiego oraz geografii, historii i wiedzy współczesnej dotyczącej państwa polskiego. Zajęcia te prowadzili nauczyciele albo osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje.

Od marca 1942 roku lekcje języka polskiego (historii i geografii państwa polskiego) dla najmłodszych odbywały się raz w tygodniu

⁹ Z tego względu członkowie ZPF sami wykonali np. nadbitkę mapy Polski, którą później wykorzystywali jako pomoc naukową. BPP, ZFP, ZSAK sygn. 1164, k. 22-24; BPP, AMB sygn. tym. 8, Prace M. Biesiekierskiego związane z działalnością opiekuńczą. Okres III od września 1941 r. do 30 kwietnia 1944 r., k. 41 (teka niepaginowana, numeracja w obrębie dokumentu); BPP, ZFP, ZSAK sygn. 1164, Informacja o likwidacji Biur Polskich przesyłana do Komitetów Towarzystw Miejskowych dnia 28 stycznia 1942 r., k. 14; Wierzbiański, 1946: 38.

w schroniskach polskich. Koordynacją tych działań zajmowali się Delegaci Okręgowi. Oprócz tego przygotowywano pogadanki dla starszych z zakresu wiedzy o Polsce i świecie. Równocześnie prowadzono także regularną naukę języka francuskiego i wiedzy o Francji, głównie w tych placówkach, w których przebywało ponad 20 uczniów; zatrudniano tam nauczyciela i dzieciom w jednakowym wieku zapewniano naukę¹⁰.

Nauczanie polszczyzny trwało cały rok, z wyjątkiem niedziel, świąt oraz miesiąca lipca. Kiedy w sierpniu szkoła francuska była nieczynna, nauczyciele sami organizowali dzieciom czas: prowadzili zajęcia harcerskie, wycieczki oraz lekcje języka, historii i geografii Polski (Pachowicz, 2013: 298). Była to także okazja do pogłębiania wiedzy polonistycznej (np. przez czytanie książek i czasopism polskich¹¹) oraz historycznej (m.in. przez organizację skromnych obchodów rocznic narodowych, np. Święta Żołnierza przypadającego na dzień 15 sierpnia, w rocznicę zwycięstwa Polski nad Rosją w bitwie warszawskiej).

Problemy ze znajomością języka francuskiego, a ponadto różnice w programach szkół polskich i francuskich, utrudniały naukę uczniom w wyższych klasach. Dlatego też strona polska zdecydowała się powołać placówkę, działającą na podstawie zezwolenia udzielonego jeszcze w 1939 roku. W miejscowości Villard-de-Lans, oddalonej 34 km od Grenoble, 18 października 1940 roku otwarto Gimnazjum i Liceum im. Cypriana K. Norwida. Kształcenie odbywało się w języku polskim, w klasach o profilu humanistycznym i matematyczno-fizycznym, program nauczania oparto na wytycznych polskich z uwzględnieniem wymogów francuskich. Każdy przedmiot kończył się egzaminem, a uzyskanie pozytywnej oceny pozwalało na przystąpienie do egzaminu maturalnego. Francuskie władze uznawały go za równorzędny maturze francuskiej i umożliwiającą

¹⁰ BPP, TOPF, ZSAK sygn. 1163, Pismo J. Jakubowskiego do Delegatów Okręgowych TOPF z dnia 2 III 1942, k. 48.

¹¹ Np. pismo „Polskie Pachole” wydawane z pomocą krajowego ZNP oraz Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia publicznego, drukowane w Lens w drukarni „Narodowca”.

cy podjęcie studiów wyższych (Pachowicz, 2013: 299)¹². Dyrektorem placówki został prof. Zygmunt Lubicz-Zaleski. Dzięki jego zaangażowaniu udało się również uzyskać prawo studiowania dla młodzieży polskiej.

PCK powołał 21 marca 1941 roku Patronat Młodzieży Akademickiej (PMA). Jego zadaniem było rozwiązywanie wszelkich trudności i problemów, jakie mogły pojawić się w środowisku młodzieży, konsultowanie wyboru kierunku studiów, organizowanie kursów języka francuskiego, dostarczanie pomocy naukowych, utrzymywanie kontaktu z władzami uniwersyteckimi oraz wybór młodzieży przy kwalifikowaniu jej do pomocy PCK. PMA kierował Józef Kożuchowski, a wraz z nim pracował opiekun uniwersytecki Wacław Godlewski.

Podsumowanie

Nauczanie języka polskiego we Francji było ważne dla polskiej zbiorowości emigracyjnej, zwłaszcza na początku XX wieku. Po powrocie do Polski dzieci mogły kontynuować naukę bez konieczności nadrabiania zaległości. Dla młodzieży i dorosłych kontakt z językiem, a dzięki temu z kulturą oraz historią Polski, umożliwiał przetrwanie trudnego okresu emigracji, ponieważ nie wszyscy Polacy szybko aklimatyzowali się we Francji. Nauka języka ojczystego była równie ważna dla grupy emigrantów wojennych z 1939 roku; władze PCK i TOPF postulowały, aby prowadzić ją systematycznie, intensywnie i skutecznie.

¹² Powszechnie w tym czasie brakowało podręczników, problem ten starano się rozwiązać poprzez wydawanie skryptów. Nauczyciele realizowali ustalony program nauczania, ale zakres materiału niejednokrotnie poszerzali (Pachowicz, 2020: 67–70). BPP, AMB sygn. tym. 8, Prace M. Biesiekierskiego związane z działalnością opiekuńczą. Okres III od września 1941 r. do 30 kwietnia 1944 r., k. 20 (teka niepaginowana, numeracja w obrębie dokumentu). Więcej na temat funkcjonowania gimnazjum i liceum w następujących publikacjach: Kalinowski, 1970; Obidniak, Wędrychowski, 1983; Łepkowski, 1990; Grabowski, 2007.

Bibliografia

Dokumenty nieopublikowane

Archiwum Akt Nowych (AAN)

Comité Central des Houillères de France. Okólniki, sygn. 666.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Departament Konsularny. Wydział Emigracyjny, sygn. 9886.

Biblioteka Polska w Paryżu (BPP)

BPP, AMB sygn. tym. 8, Prace M. Biesiekierskiego związane z działalnością opiekuńczą. Okres III od września 1941 r. do 30 kwietnia 1944 r., k. 20, 41 (teka niepaginowana, numeracja w obrębie dokumentu).

BPP, AMB sygn. tym. 11, Materiały do działalności oświatowej ze spuścizny M. Biesiekierskiego. Wyciąg z raportu Konsulatu Gen. R.P. w Lille z dnia 13 III 1940 r., k. 1-2 (teka niepaginowana, numeracja w obrębie dokumentu).

BPP, TOPF, ZSAK sygn. 1163, Pismo J. Jakubowskiego do Delegatów Okręgowych TOPF z dnia 2 III 1942, k. 48.

BPP, ZFP, ZSAK sygn. 1164, Informacja o likwidacji Biur Polskich przesyłana do Komitetów Towarzystw Miejskowych dnia 28 stycznia 1942 r., k. 14.

BPP, ZFP, ZSAK sygn. 1164, Praca kulturalno-oświatowa, k. 22-24.

Instytut Polski i Muzeum gen. W. Sikorskiego w Londynie

PRM-K 6, Pismo Zarządu Głównego PCK w Vichy do Zarządu Głównego PCK w Londynie z dnia 18 września 1940 r., k. 28.

Opracowania

Dopierała K., 2005, *Szkoła Narodowa Polska w Paryżu*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. 5: S-Ż, red. K. Dopierała, Oficyna Wydawnicza Kucharski, Toruń, s. 47-48.

Dzwonkowski R., 1981, *Szkolnictwo polskie we Francji w czasie II wojny światowej 1939-1945*, „Studia Polonijne”, t. 4, s. 188-199.

- Gardin P., 2022, *Dziedzictwo Stanisława Leszczyńskiego. O nauczaniu języka i kultury polskiej w Nancy – historia, wyzwania, zagrożenia*, „Postscriptum Polonistyczne”, nr 1 (29), s. 1–18.
- Gogolewski E., 1998, *Szkolnictwo polskie we Francji (1833–1990)*, przeł. S. Kaufman, J. Łukasiewicz, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław.
- Grabowski H., 2007, *Les Villardien*, b.n.w., Gif-sur-Yvette.
- Gruss N., 1962, *Szkoła Polska w Paryżu*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- Janowska H., 1959, *Szkolnictwo polskie we Francji w latach 1919–1939*, b.n.w., Warszawa.
- Jełowicki A., 1836, *Rocznik Emigracji Polskiej. Pismo polityce i literaturze narodowej poświęcone*, b.n.w., Paryż.
- Kalinowski P., 1970, *Emigracja polska we Francji w służbie dla Polski i dla Francji 1939–1945*, Księgarnia Polska, Paryż.
- Konwencja w przedmiocie emigracji i imigracji, zawarta pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Rzeczpospolitą Francuską dnia 3 IX 1919 r.*, Dz.U. RP 1920, nr 41, poz. 246.
- L'accord Sokal – Peyerimhoff sur l'enseignement du polonais dans les écoles française (1924)*, 2003, in: J. Ponty, *L'immigration dans les textes France 1789–2002*, Belin, Paris, s. 173–174.
- Loi du 30 octobre 1886 sur l'organisation de l'enseignement primaire*. Journal officiel de la République française. Lois et décrets 31 octobre 1886, no 296.
- Łepkowski T., 1990, *Wolna szkoła polska w okupowanej Francji. Historia Gimnazjum i Liceum im. Cypriana Norwida w Villard-de-Lans, 1940–1946*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Miodunka W.T., 2004, *Nauczanie języka polskiego w świecie*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. 3: K–O, red. K. Dopierała, Oficyna Wydawnicza Kucharski, Toruń, s. 400–401.
- Obidniak K., Wędrychowski J., 1983, *Goście Hotelu Du Parc*, Wydawnictwo Łódzkie, Villard de Lans.
- Pachowicz A., 2010, *Komitet Ministrów dla Spraw Kraju 1939–1945*, Wydawnictwo DiG, Warszawa.
- Pachowicz A., 2013, *Towarzystwo Opieki nad Polakami we Francji 1941–1944*, Oficyna Wydawnicza Kucharski, Toruń.
- Pachowicz A., 2020, *Książka w edukacji młodzieży polskiej w gimnazjum i liceum w Villard-de-Lans w okresie II wojny światowej*, w: *Między książką a literaturą. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor dr hab. Teresie Wilkoń z okazji 45-lecia pracy nauko-*

wej i dydaktycznej, red. K. Tałuc, M. Nadolna-Tłuczykont, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2020, s. 67–79.

Pairault A., 1926, *L'immigration organisée et l'emploi de la main-d'oeuvre étrangère en France*, Les Presses universitaires de France, Paris.

Pugaczewicz I., 2017, *Batignolles 1842–1874. Edukacja Wielkiej Emigracji*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.

Siatkowska-Callebat K., 2014, *L'histoire de l'enseignement du polonais en France*, in: *Enseigner et apprendre le polonais langue étrangère*, dir. L. Kolankiewicz, A. Zieniewicz, Centre de civilisation polonaise, Polonicum, Centre d'enseignement de polonais langue étrangère, Paris–Varsovie, s. 192–204.

Wierzbiański B., 1946, *Polonia zagraniczna w latach 1939–1946*, Wydawnictwo Światowego Związku Polaków z Zagranicy, Londyn.

Wilkoń A., 1992, *150 lat Szkoły Polskiej w Paryżu (1842–1992)*, École Polonaise, Paryż.

Zabiełło S., 1967, *Na posterunku we Francji*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa.

ANNA PACHOWICZ – PhD, Associate Professor, Faculty of Administration and Economics, Academy of Applied Sciences in Tarnów, Tarnów, Poland / dr hab., prof. Uczelni, Wydział Administracyjno-Ekonomiczny, Akademia Nauk Stosowanych w Tarnowie, Tarnów, Polska.

Anna Pachowicz is a graduate of master's and doctoral studies at the Faculty of History of the Jagiellonian University and postgraduate studies in journalism at the Pontifical University of John Paul II in Cracow; doctor of Humanities in History (2006); currently employed as a University Professor at the Faculty of Administration and Economics at the Academy of Applied Sciences in Tarnów; the head of the Department of Administration. Her research interests include the history of Poland in the 20th century, especially the period of World War II, with particular emphasis on the history of Polish wartime emigration in France and England, as well as the history of the region, primarily the Tarnów area.

Absolwentka stacjonarnych studiów magisterskich i doktoranckich na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz podyplomowych studiów dziennikarskich na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. Doktor nauk humanistycznych w zakresie historii (2006); obecnie zatrudniona na stanowisku profesora Uczelni na Wydziale Administracyjno-Ekonomicznym Akademii Nauk

Stosowanych w Tarnowie. Kierownik Katedry Administracji. Jej zainteresowania naukowe obejmują historię Polski XX wieku, a zwłaszcza okres II wojny światowej, ze szczególnym uwzględnieniem dziejów polskiej emigracji wojennej we Francji i Anglii, a także historię regionu, przede wszystkim ziemi tarnowskiej.

E-mail: a_pachowicz@anstar.edu.pl